

УДК 327+351.865 (73)

СПЕЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ: У «СІРІЙ ЗОНІ» ГІБРИДНОГО МИРУ Й ГІБРИДНІЙ ВІЙН
SPECIAL SERVICES: IN THE "GREY ZONE" OF HYBRID PEACE AND HYBRID WARMS
СПЕЦИАЛЬНЫЕ СЛУЖБЫ: В «СЕРОЙ ЗОНЕ» ГИБРИДНОГО МИРА И ГИБРИДНЫХ ВОЙН

Петров В.В.

Кандидат політичних наук, доцент кафедри міжнародних медіакомунікацій та комунікативних технологій Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. E-mail: valentyn.petrov@gmail.com

Petrov V.

Ph.D. in Political Science, Associate Professor of the Department of International Mediacommunications and Communicative Technologies of Institute of International Relations, Taras Shevchenko National University of Kyiv. E-mail: valentyn.petrov@gmail.com

Петров В.В.

Кандидат политических наук, доцент кафедры международных медиакоммуникаций и коммуникативных технологий Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко. E-mail: valentyn.petrov@gmail.com

Анотація. *Викладені сутність, характерні риси, передісторія та сучасні тенденції розвитку підривних операцій спецслужб як необхідного елементу керованого хаосу гібридного миру й гібридних війн.*

Проаналізовані ймовірні шляхи послаблення й попередження негативних впливів подібних операцій на національну безпеку й оборону України. Одним з базових елементів політики у «сірій зоні» - «гібридних війн» у поєднанні з «гібридним миром» є різноманітна підривна діяльність, диригована спецслужбами, спрямована на деконсолідацію віктимізованої держави, - її розпад зсередини під впливом безладу в різних сферах.

Гібридні загрози можуть бути пов'язані як з урядовими, так і неурядовими акторами, що поєднують у своїй діяльності елементи війн традиційних і нетрадиційних (англ. «regular&irregular warfare»), кіберзлочинності / кібертероризму та інші асиметричні методи.

При цьому об'єктивно зростає роль підривних операцій спецслужб, які здійснюються у тісному зв'язку з терористичними й повстанськими групами. Йдеться передусім про зниження рівня лояльності великих політичних і соціальних груп всередині держави-жертви щодо існуючого політичного режиму. В ідеальному випадку настає момент повного або часткового підпорядкування віктимізованої держави символам і інституціям держави-агресора (зовнішнє управління на рівні колонізації). У сенсі практично-функціональному йдеться про дії, спрямовані на підрив військового, економічного, психологічного і/або політичного й морального впливу керівної в даній країні влади.

Ключові слова: *розвідка; спеціальні служби; підривні операції; таємні операції; сіра зона; гібридна війна; гібридний мир; керований хаос.*

Abstract. *This article is devoted to sense, features, history and current tendencies of subversive operations that are conducted by special services. Such operations are cornerstone of governing chaos as a part of hybrid war and hybrid peace.*

Possible ways of weakening and preventing negative influences of such operations on national security and defense of Ukraine are analyzed. One of key elements of policy in “grey zone” of hybrid war and hybrid peace is subversive activity inspired by special services and aimed at deconsolidation of victim state. In other words its dismantling under pressure of chaos.

Hybrid threats may be connected to governmental and nongovernmental actors that are practicing regular and irregular warfare, cybercrime, cyberterrorism and other asymmetric means.

Following abovementioned trend role of subversive activity of special services linked with various terrorist and rebel cells is growing. They are focused on decreasing level of loyalty to current political regime by big political and social groups inside the country. Ideally it may result in total or partial subordination of victim state to symbols and institutions of aggressor (external administration similar to colonization). In practice it means activities aimed at subversion of military, economical, psychological, political and moral influence of victim state government.

Key words: *intelligence; special services; subversive operations; covert operations; grey zone; hybrid peace; hybrid wars; governing chaos.*

Аннотация. *Изложены сущность, характерные черты, предистория и современные тенденции развития подрывных операций спецслужб как необходимых элементов управляемого хаоса гибридного мира и гибридных войн.*

Проанализированы вероятные пути ослабления и предупреждения негативных воздействий подобных операций на национальную безопасность и оборону Украины.

Одним из базовых элементов политики в серой зоне «гибридных войн» и «гибридного мира» является подрывная деятельность спецслужб, направленная на деконсолидацию виктимизированного государства с целью его разрушения под влиянием хаоса в различных сферах.

Гибридные угрозы могут быть связаны с правительственными и неправительственными акторами, которые используют в своей деятельности элементы традиционных и нетрадиционных войн, киберпреступность, кибертерроризм, другие ассиметричные методы.

При этом объективно возрастает роль подрывных операций спецслужб, которые реализуются в тесной связи с террористическими и повстанческими группами. Прежде всего, следует говорить про снижение уровня лояльности больших политических и социальных групп внутри государства – жертвы по отношению к существующему политическому режиму. В идеальном случае наступает момент полного или частичного подчинения виктимизированного государства символам и институтам государства-агрессора (внешнее управление на уровне колонизации). В практическо-функциональном смысле речь идет про действия, направленные на подрыв военного, экономического, психологического, политического и морального влияния власти в данной стране.

Ключовые слова: *разведка; специальные службы; подрывные операции; тайные операции; серая зона; гибридная война, гибридный мир; управляемый хаос.*

Постановка проблеми. *Світ постмодерну ХХІ ст. позначений ознаками радикальної невизначеності, неокресленості, зникненням чітких розділових ліній, проблематичністю застосування до конкретних політичних ситуацій класичної бінарної аристотелівської логіки, третій закон якої, як відомо, наголошує на тому, що «третього не дано».*

Якщо згідно класичного визначення війни, даного Карлом фон Клаузевіцем, війна вважалася «продовженням політики іншими засобами» [1], то нині з таким самим успіхом можна вважати політику «продовженням війни іншими засобами», а війну –

продовженням миру «іншими засобами», тобто між війною й миром є певний «гібридний» простір, який ніколи не залишається незаповненим [2]. В такі періоди особливу роль відіграє такий специфічний інструмент державної політики як спецслужби, та їх підривна активність, що наочно засвідчується останніми подіями в Україні, інших країнах.

Мета статті. Стаття має на меті дослідити теоретичні та практичні аспекти діяльності спеціальних служб в умовах гібридних війн, які фактично стають найбільш розповсюдженою формою міжнародних конфліктів та способом вирішення міждержавних суперечок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження гібридних форм конфліктів є новою темою, проте слід звернути увагу на роботи Т. Березовця, В. Горбуліна, Д. Дубова, Є. Магди, Ю. Радковця, Ф. Хофмана. Водночас бракує відкритих досліджень пов'язаних із роллю спецслужб в створенні та підтриманні «керованого хаосу», який притаманний «гібридній війні» та «гібридному миру», аналізом досвіду набутого нашою державою у вказаній сфері. Зазначене обумовлює новизну та актуальність цього дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

1. Гібридний простір «керованого хаосу»: проблематична роль спецслужб.

Практично значимим висновком із досягнень постнекласичної науки є той, що стосується керування хаотизованими подіями у «гібридному» просторі. У цьому контексті західний теоретик і практик «керованого хаосу» Стівен Манн, посиляється на теорему Курта Гьоделя про неповноту аксіоматичних систем («Будь-яка формальна система аксіом містить нерозв'язальні припущення»), зазначаючи: «У нашому світі є невизначений набір проблем, які не мають формально-логічних відповідей...які неможливо розв'язати в певних рамках. Ця теорема накладає обмеження на застосування роботів у воєнних діях, обмеження на дослідження операцій й наукові запити щодо прикладних аспектів війни, насправді – для будь-якої дисципліни...війна й стратегія, як і все, що вимагає опису й пояснення креативної поведінки, містить нерозв'язальні парадокси» [3].

Теза щодо принципової нерозв'язальності політичних парадоксів означає, що до кінця не урегульовані конфлікти із зовнішньою участю створюють реальність хаосу, контрольованого зовнішніми силами, організатори якого, роздмухують конфлікти, але утримують їх у стані «тління», не доводять їх до непередбачуваного вибуху, а відтак тримають внутрішніх суб'єктів прийняття рішень у постійній напрузі, звужуючи їхню свободу маневру, підштовхуючи їх до рішень, вигідних організаторам «хаосу» [4].

Принагідно варто підкреслити, що у випадку соціальних ризиків, викликів і небезпек завжди йдеться про злам старого порядку шляхом природної і штучної, стихійної й керованої хаотизації. Різними полюсами безпеки й небезпек у системі «порядок – хаос – порядок» є революція й контрреволюція, корупція й репресії. Іншими нелегітимними способами розв'язання соціальних протиріч на шляхах хаотизації соціального середовища є бунти, верхівкові перевороти (державні заколоти), «оксамитові» та неоксамитові революції, терор й антитерор тощо. До «регулювання» усіх цих процесів серйозно докладаються різноманітні спецслужби.

Гострий інтерес до концепту «керованого хаосу» виник в СРСР на тлі його напіврозпаду, - «перебудови» («перестройки»). Цю тему досліджували зокрема Сергій Кургінян зі співавторами в праці «Постперестройка», де описана ситуація в СРСР, позначена активізацією сектору тіньової економіки й організованої злочинності. Описуючи «перебудовну ситуацію», автори вказують на потворні риси деморалізації тодішнього соціуму: «Махровий антисемітизм, орієнтація на чорний бізнес, культ фашистських лідерів... збочення, расизм — ось остаточні риси того джина, якого можуть випустити з пляшки наші «ліберальні» антикомуністи. Випустивши його, вони стануть його жертвами або заручниками [5. с. 34].

При цьому автори даної роботи залишили за межами дослідження центральне питання про роль у розвалі СРСР внутрішніх і західних спецслужб. Як відомо, 41-ий президент США, колишній шеф ЦРУ Джордж Буш-старший, побоюючись розповзання ядерної зброї, попереджав лідерів союзних республік у небезпеці «суїцидного націоналізму». У такому дусі, зокрема, був витриманий його виступ у Верховній Раді УРСР 1 серпня 1991 р. (всього-на-всього за 4 місяці до історичного референдуму, на якому український народ вибрав незалежність), який жартівники охрестили як «спіч про курча по-київськи» («Chicken Kiev speech») [6].

Звичайно, «Chicken Kiev speech» навряд чи засвідчувала істинні наміри американського політичного керівництва, частина якого вочевидь робила ставку на Михайла Горбачова з його «перестройкою», а інша частина – на Бориса Єльцина та його неоліберальний проект, символом якого став олігарх Борис Березовський. Оперетковий від 19-21 серпня 1991 р. путч прибічників збереження СРСР уявляється *post factum* пропагандистським прикриттям іншого путчу, внаслідок якого восени 1993 р. перемогли «єльциністи».

Разом з тим, втеча 3 грудня 1999 р. з Росії олігарха Бориса Березовського й прихід до президентства 1 січня 2000 р. типового представника спецслужб Володимира Путіна важко розцінювати інакше як реванш тих сил, які розпад СРСР на пропагандистсько-історичному рівні розглядають як «найбільшу геополітичну катастрофу ХХ ст.» [7].

Щодо Джорджа Буша-старшого, то у Посланні Конгресу «State of the Union» 1992 р. він констатував: «З Божою Поміччю Америка виграла холодну війну». При цьому Президент підкреслював, що «холодна війна не закінчилася сама по собі – ми її виграли... імперіалістичний комунізм знищено» («For the cold war didn't «end» - it was won... imperial Communism gone») [8]. Роль спецслужб у знищенні радянського комунізму Президент обійшов увагою, хоча вона була надто очевидною й пов'язуються чисельними аналітиками з «неурядовими акторами» [9].

Спецслужби зазвичай ніколи не визнають свого безпосереднього чи опосередкованого втручання в створення «гібридних загроз» й керуванням ними, що визнано тактикою «правдоподібних» й «неправдоподібних» заперечень» (англ. «plausible deniability»; «implausible deniability»). У «правила гри» цих структур входить вигороджування найвищого керівництва держави, заперечення їх причетності до здійснюваних ними операцій. Навіть, будучи припертими неспростовними доказами до «ганебного стовпа», спецслужби знаходять «цапа відбувайла», на якого й перекладають весь тягар відповідальності. США свого часу рішуче заперечували, наприклад, причетність власних спецслужб до невдалої висадки антикастровців у Затоці Свиней в 1961 р., причетність президента Рональда Рейгана до операції Іран-Контрас й багато чого іншого [11, 12].

Власне, історія холодної війни знає чимало прикладів подібних війн у «сірій зоні», конфліктів, роздмухуваних чи здійснюваних СРСР всупереч волі світового лідера, – США. Проте, лише під час «Карибської кризи» 1962 р. СРСР наважився кинути безпосередній виклик США, хоча швидко пішов на замирення. Зрештою ця авантюра (у числі інших) коштувала Микиті Хрущову найвищої посади в державі.

2. Керований хаос «гострої сили» у сірій зоні невизначеності.

У лексикон політично-воєнного стратегування увійшло поняття «сірої зони» («gray zone»), у якій «ревізійні держави» типу КНР або РФ намагаються кидати виклик світовому лідерству США. Але роблять це таким способом, щоб це не призвело до безпосереднього зіткнення з наймогутнішою державою сучасного світу, щоб не потрапити в «червону зону» («red zone»). Діють держави-ревізійні, зазвичай хаотизуючи «сіру зону», у якій державі-лідеріві згодом доводиться наводити порядок. Особливістю нинішньої епохи є той факт, що конкурентна боротьба наддержав дедалі більше переноситься у «сірі зони» інформаційного та кіберпросторів.

Зокрема, конфронтація США й Заходу в цілому з КНР та РФ в інформаційному просторі породила нове поняття «гострої влади» («Sharp power»), під якою пропонується розуміти «дезорієнтуюче вживання інформації стосовно ворожої сторони» («the desertive use of information for hostile purposes»). Йдеться зокрема про маніпулювання ідеями, політичними сприйняттями та електоральними процесами.

Виступаючи 28 травня 2014 р., уже після драматичних подій в Україні, пов'язаних з російським вторгненням, з традиційною промовою перед випускниками Воєнної Академії в Вест-Пойнті (м. Нью Йорк) 44-ий президент США Барак Обама зауважив, що світ вступив в епоху, коли принципи відмінності між миром та війною зникли, а простір між війною та миром заповнений різноманітними формами економічної, дипломатичної, інформаційної та інших конфронтацій [13].

Розвиваючи цю тезу, Роберт Каган зауважив: «Для підтримки світового порядку слід діяти у сірій зоні між перемогою й поразкою. Мірилом успіху часто є не те, наскільки чудовим є кінцевий результат, а те, кращим чи гіршим є незадовільний кінцевий результат, аніж була би [у подібній ситуації] бездіяльність. Вимагати підсумку, який завжди дає максимальний результат за мінімальних витрат, це ще одна форма втечі від ідейності» [14].

У колективній доповіді американської Національної фундації за демократію (NED), опублікованій наприкінці 2017 року, вводиться поняття «різкої» або «гострої» сили («sharp power») [9]. У передмові до названої доповіді та в подальших публікаціях Крістофер Уокер (віце-президент NED) і Джесіка Людвіг доводять, що розширення і вдосконалення підривних інформаційних впливів авторитарних політичних режимів Китаю і Росії має спонукати політиків зі США та інших «демократій» переосмислити інструменти дій у відповідь [16, 17].

Якщо «м'яка влада» - це «спроможність впливати на інших через привабливість і вміння переконувати», то «гостра влада» пов'язана з намаганням проникати (перфорувати, пенетрувати й т.п.) в політичне середовище конкурента з метою втручання у внутрішньополітичні процеси навіть в таких потужних країнах як США. Цю ж «проникаючу силу» варто пов'язувати з російською агресією проти України («гібридною війною»).

Джозеф Най-молодший, відомий західний дослідник «м'якої влади» («Soft power») й автор відповідного терміну, впровадженого ним у 1990 р. [18], вважає «гостру владу» різновидом «жорсткої влади» («hard power») й наводить чимало прикладів її застосування під час «холодної війни». Зокрема, радянські спецслужби через маловпливову індійську газетку вкинули свого часу у світове інформаційне середовище думку про те, що вірус ВІЛ/СНІД виготовлений в одній з американських військових баклабораторій. Джозеф Най-молодший підкреслює, що демократичні держави мають бути «вакциновані і захищені від ворожого авторитарного впливу» й «діяти набагато активніше і більш наступально для обстоювання своїх принципів» [19].

Нова американська Оборонна Стратегія 2018 року (The National Defence Strategy), створена на розвиток підписаної у 2017 році президентом Дональдом Трампом Стратегії національної безпеки, називає Росію й Китай основними суперниками США в геополітичній та оборонній сферах: «Головними викликами американському процвітанню та безпеці є відновлення у довготривалій перспективі стратегічної конкуренції...з ревізіоністськими потугами. Дедалі зрозумілішими стають намагання Китаю й Росії переформатувати світовий лад на началах авторитарної моделі правління» [20]. Вказуючи на «гібридні» джерела здійснення влади, «інструменти національної могутності» («the instruments of national power») американські «стратегі» із Пентагону, АНБ, ЦРУ та інших силових відомств раніше вживали аббревіатуру DIME (від слів Diplomatic, Informational, Military, Economic). Проте недавня публікація Об'єднаного командування штабів ЗС США (Joint Chiefs of Staff), оновленого після приходу до влади у Вашингтоні команди 45-го Президента США Дональда Трампа, уже

оперує термінологічно вдвічі розширеною формулюю - MIDFIELD (від слів Military, Informational, Diplomatic, Financial, Intelligence, Economic, Law, and Development [21].

Кидається в вічі те, що мілітарному чиннику відводиться першість, тоді як чинник дипломатичний опинився на третій позиції, а чільна п'ята позиція, відводиться розвідувальним службам. Водночас економіка, право й «розвиток» (мається на увазі сприяння «економічному» розвитку зарубіжних країн через інструменти типу СБ або МВФ) опинилися «в хвості» зазначеної аббревіатури.

3. «Підривна діяльність», «приховані операції» й «таємні операції»: істотні й неістотні подібності та відмінності.

Підривна активність (англ. «subversion») є необхідною складовою діяльності розвідувальних спецслужб, тоді як діяльність контрпідривна активність (англ. «countersubversion») є так само складовою контррозвідувальної активності. Обидва види активності звичайно тісно переплітаються, і між ними відсутні непрохідні демаркації.

Поширені в сучасній політичній та військовій літературі позначення війн епохи постмодерну як «сірих», «гібридних», «нелінійних» тощо (англ. «grey»; «hybrid»; «non-linear» warfare) означає, серед іншого, виразний акцент на вживанні у цих війнах розвідки (спецслужб та здійснюваних ними різноманітних операціях) підривного характеру. Проте, характерною рисою цих операцій є не їхня «таємність». Хоча формально вони вважаються «таємними» підривними акціями (операціями), але в часи розвинених комунікацій навіть в минулому ХХ ст. уже важко було утримати в таємниці масштабні втручання в внутрішнє життя інших країн. Отже, йдеться радше про «правдоподібно заперечувані втручання» (англ. «plausibly deniable intervention») або ж «відкриту секретність» (англ. «open secrecy»).

Звідси скептичні наставлення багатьох дослідників і практиків до «мовчазних війн», «секретних армій» (англ. «silent warfare»; «secret armies») тощо.

Умовним роком народження підривних спецоперацій можна умовно вважати 1200 р. до н.е., коли війська ахейців (давніх греків) успішно застосували військову підступність у вигляді «троянського коня», всередині якого було заховано спецзагін під проводом хитромудрого Одиссея (Улісса), що посприяло перемозі над королем Пріамом. Саме тому зображення коня вибрали своїм символом американські військові, які спеціалізуються на психологічних операціях.

У 500 до н.е. Сунь Цзи написав трактат «Про воєнне мистецтво», 13-ий розділ якого вказує на роль розвідки й підривних операцій в підтриманні державної могутності та перемозі над ворогом.

У 31 – 14 р. до н.е. імператор Август запровадив в Римській імперії гарно структуровану розвідувальну службу, яка проіснувала майже п'ять століть, аж до остаточного падіння під ударами «варварів» Західної Римської імперії у 476 р. н.е. і стала прототипом усіх сучасних розвідувально-контррозвідувальних служб.

Власне термін **«підривна активність»** (англ. «subversive activity»; від лат. (лат. subvertere — повалення) має чимало синонімів:

- «спеціальні війни» («Special Warfare»);
- «спеціальні виконавчі операції» («Special Operations Executive – SOE») тощо.
- «війни під прикриттям» («clandestine wars»);
- «таємні операції» («covert operations»);
- «інформаційно-психологічні» або «психологічні» операції (psychological operations - PSYOPS).

Лише бюрократичними перегородками можна пояснити той факт, що різні відомства для позначення практично одних і тих самих операцій вживають різну термінологію, й, до того ж, вдаються час від часу до малозрозумілого «ребрендингу». Пентагон, наприклад, вживає терміни «військові спецоперації» («military special operations - MSO»); «психологічні операції - PSYOPS». До того ж, у 2011 р. на заміну

PSYOPS прийшла аббревіатура MISO («Military informational supportive operations»; «Military Intelligence Services and Operation»). У 2014 р. ненадовго Пентагон повернувся до старого позначення PSYOPS. Так само замість скомпрометованого терміну «пропаганда» пропонується вживати «стратегічні комунікації». Хоча суть справи від подібних перейменувань звичайно не міняється, й самі ці перейменування є своєрідними психолого-лінгвістичними спецопераціями.

На думку Ендрю Мерфі, «таємні операції» від «прихованих» («операцій під прикриттям») відрізняється більш тісним зв'язком з воєнними діями [22 с. 128-129; 23 с. 178 -180]. Категорію «підривна активність» конкретизують такі похідні поняття як «державна зрада», «державний заколот», «руйнування», «диверсія», «саботаж», «шпигунство» тощо. Типовим прикладом таємної операції було приєднання до США у 1836 р. Техасу, який роком раніше збунтувався проти Мексики. Тодішній президент США Ендрю Джексон надавав бунтівникам (сепаратистам) таємну підтримку через дві компанії, зареєстровані в Луїзіані, засновуючись на особистій дружбі з керівником повстанців Семом Хьюстоном (Sam Houston), а в армії бунтівників служило чимало перевдягнених солдат американської регулярної армії [24].

У 1941 р. вперше в історії США президент Франклін Рузвельт створив за британським зразком автономне розвідувальне агентство, – Офіс координації інформації (The Office of Coordinator of Information - COI), згодом перейменоване на Офіс стратегічних служб» (The Office of Strategic Services - OSS), яке станом на 1945 р. займалося не лише розвідкою й «шпигунством», але й таємними операціями (зокрема, підтримкою повстанців на територіях, підконтрольних ворогу). Перший керівник COI-OSS полковник Уільям Донован (William J. Donovan) добре орієнтувався в особливостях британської системи спецслужб, значною мірою зорієнтованою на проведення психологічних війн і прихованих та таємних операцій.

1 жовтня 1945 р. новий президент США Гаррі Трумен, всупереч волі Франкліна Рузвельта, який хотів перетворити OSS на постійно діючий розвідувальний орган, ліквідував цю структуру, передавши Відділ досліджень та аналізу (The OSS Research and Analysis branch), Держдепартаменту, а Відділ секретної розвідки та спецоперацій (The Secret Intelligence and Special Operations branches) – Військовому департаменту (The War Department), у якому з цієї нагоди було створено Управління стратегічних служб (Strategic Services Unit - SSU). Щоправда, при цих трансформаціях інтактними залишилися підрозділи які займалися контррозвідувальними та секретними операціями [25].

У січні 1946 р. з метою координації діяльності розвідувальних служб у США було створено Центральну розвідувальну групу (A Central Intelligence Group - CIG), а в 1947 р. цю Групу було трансформовано в ЦРУ [26].

Наступного 1948 р. Рада Національної Безпеки США видала Директиву NSC 10/2, у якій чітко окреслила суть і зміст «таємних операцій» як «планованих і здійснюваних американським урядом під власну відповідальність за відсутності очевидних доказів неавторизованими персонами, аби у разі необхідності американський уряд міг правдоподібно спростувати причетність до них й відповідальність за їх проведення» [27].

Таємні операції ділилися згідно даної Директиви на дві категорії: підривні, спрямовані проти ворожих держав («subversion against hostile states») й підтримуючі У початковій версії «таємні операції» включали:

щодо дружніх держав.

- пропаганду у всіх трьох її різновидах, - «білу», «сіру» й «чорну»;
- прямі превентивні дії включно з актами саботажу, антисаботажу, руйнування й евакуації;
- акції економічного або фінансового характеру, спрямовані на підрив економік недружніх країн;

- підтримку підпільних рухів опору, повстанських та груп національного визволення у вигнанні;
- підтримку місцевих антикомуністичних елементів у загрожених країнах Третього Світу;
- «парамілітарні операції» (тренування повстанців на спеціально створених з цією метою базах ЦРУ);
- політичні вбивства [28]

З зовнішньополітичною пропагандистською метою було створено низку «підривних» радіоголосів (Voice of America, Radio Free Europe / Radio Liberty тощо).

Щодо політичних вбивств, то тут політику США варто визнати контроверсійною. У 1976 р. їх було формально заборонено. Але це не завадило США публічно, в телевізійному просторі, знищити в 2011 р. Усаму бін Ладена («Operation Neptune Spear»). Причому операція мала характер гроху («чужими руками») й здійснювалася на території Пакистану за співпраці з індійськими та пакистанськими спецслужби. Теж ж саме стосується вбивства «чужими руками» в Лівії в тому ж 2011 р. Муамара Каддафі.

Успіх або провал таємної операції певною мірою залежить від розміру країни. В таких порівняно великих, різномірних за етнічним та релігійним складом населення країнах як Ірак, Іран, Афганістан, Сирія, В'єтнам чи Корея таємні операції увінчувалися поодинокими успіхами на тлі низки скандалів. Типовим прикладом є Іран.

В Ірані США досягли спочатку успіху, організувавши 19 серпня 1953 р. під керівництвом резидента ЦРУ Керміта Рузвельта повалення режиму «промарксистський» налаштованого Мохаммеда Моссадека, який загрожував нафтовим інтересам США та інших західних країн. На «павиний трон» було посаджено лояльного щодо США Шахиншаха Реза Пехлеві, режим якого характеризувався як «просвітницький авторитаризм». Під впливом США у 1960 – 1970-х рр. ХХ ст. Іран перетворився на активного гравця в регіоні Перської затоки. Було модернізовано його збройні сили. Завдяки концепції «двох опор» у рамках реалізації Доктрини Ніксона Ісламську республіку Іран було перетворено на зразковий американський протекторат на Близькому Сході. Однак усе перекреслила Ісламська революція 1979 р., яка призвела до конфронтації двох країн, яка триває ось уже півстоліття.

В роки «холодної війни» США провели чимало таємних операцій з метою попередження приходу до влади комуністів, які певен час перебували під впливом Москви. Одну з таких операцій ЦРУ провело, втрутившись в італійські парламентські вибори у 1948 р. Ще раніше, в 1950-1970-ті роки були попереджена «комуністична загроза» в Греції й Туреччині, у багатьох країнах Латинської Америки (зокрема у Чилі в 1973 р.)

З цією ж метою 1940-ві роки робилися «таємні» спроби попередити комуністичну гегемонію в країнах Східної Європи, хоча всі вони виявилися невдалими. Безумовно, сліди впливу західних спецслужб можна знайти в Угорських подіях 1956 р., і в «Празькій весні» 1968 р. й т.п.

У книзі Ноама Хомського й Едварда Германа «Вашингтонські пов'язання з фашизмом у країнах Третього Світу» аналізуються на рівні case studies впливи ЦРУ на державні заклоти та «революції» у країнах Третього Світу в період «холодної війни»: в Індонезії 1965-1969 рр., коли шляхом військового заколоту був відсторонений від влади маоїстськи налаштований президент Сукарно, в Таїланді, Філіппінах, В'єтнамі, Домініканській республіці, Східному Тиморі тощо. Аналізуючи прецедент зі Східним Тимором, автори зазначеної книги акцентують на тому, що розв'язані проамериканським режимом генерала Сухарто масові вбивства у Східному Тиморі були цілковито співставними з такими ж вбивствами у Камбоджі (Кампучії), розв'язаними практично водночас маоїстським режимом Пол Пота. Але якщо полпотівським «звірствам» у західній пресі відводилося чимало уваги, то індонезійські часів Сухарто

замовчувалися як на офіційному так і медійному рівнях, оскільки йшлося про «цінного союзника» [29].

Особливою темою є парламентський контроль над розвідкою й таємними операціями. Тільки в 1976 р. у США було створено Сенатський комітет з розвідки, а наступного 1977 р. аналогічний комітет в Палаті представників. У 1990 р., під впливом скандалу, пов'язаного з операцією Іран-Контрас часів Рональда Рейгана (1987 р.), Конгрес ухвалив закон, який посилював парламентський контроль над підготовкою й здійсненням таємних операцій. Вперше на законодавчому рівні було дано визначення «таємних операцій як «активності або діяльності Уряду США, спрямованих на впливи США на політичні, економічні чи військові умови поза межами країни за умови, що роль Уряду США буде не очевидною, або публічно визнаною»

Останнім словом у правовій регламентації таємних операцій стали доповнення до Executive Order 12333, яке стосується порядку здійснення розвідувальної діяльності (Липень 2008 р.). Цей порядок передбачає розпорядження Президента й схвалення профільного комітету Конгресу.

В часи 33-го Президента США Гаррі Трумена «таємні операції» були монопольним доменом ЦРУ, у структурі якого за них відповідав Офіс політичної координації («The Office of Policy Coordination – OPC»), створений 1 вересня 1948 р. Але вже 34-ий Президент США Дуайт Ейзенхауер поділив відповідальність за «таємні операції» між ЦРУ Держдепартаментом та Пентагоном.

Висновки. Одним з базових елементів політики у «сірій зоні» - «гібридних війн» у поєднанні з «гібридним миром» є різноманітна «підривна діяльність», диригована спецслужбами, спрямована на деконсолідацію «віктимізованої держави», - її розпад зсередини під впливом хаосу та безладу в різних сферах життєдіяльності держави.

«Гібридні загрози», пов'язані як з урядовими, так і неурядовими акторами, що поєднують у своїй діяльності елементи війн «правильних» і «неправильних» (англ. «regular&irregular warfare»), кіберзлочинності / кібертероризму та інші «асиметричні» методи.

При цьому об'єктивно зростає роль підривних операцій спецслужб, які здійснюються у тісному зв'язку з терористичними й повстанськими групами. Йдеться передусім про зниження рівня лояльності великих політичних і соціальних груп всередині держави-жертви щодо існуючого політичного режиму. В ідеальному випадку настає момент повного або часткового підпорядкування «віктимізованої держави» символам і інституціям держави-агресора (зовнішнє управління на рівні колонізації). У сенсі практично-функціональному йдеться про дії, спрямовані на підрив військового, економічного, психологічного і/або політичного й морального впливу керівної в даній країні влади.

Саме таку стратегію й тактику щодо країн, які вона відносить до своєї сфери геополітичного впливу, застосовує сучасна Росія, яка «правильні», суто лінійні методи ведення війни комбінує з нелінійними «гібридними» методами. У повній відповідності з «правилами» проведення спецоперацій, спрямованими на «правдоподібні заперечення», путінська РФ заперечує втручання у перебіг подій на Україні у 2014 р., у попередні і подальші роки, видаючи усе що тут відбулося й відбувається за «громадянську війну», наслідки «державного заколоту» у Києві, діяльність «народних республік (ДНР й ЛНР) тощо. Так само РФ вперто заперечує втручання у перебіг американської виборчої кампанії 2016 р., отруєння у Великобританії нервово-паралітичним газом «Новачком» батька й доньки Скрипалів, знищення протиповітряною установкою «БУК» малайзійського «Боїнга» рейсу МН 17 у 2014 р.

Особливо драматичною й нелінійною є «гра в заперечення» пов'язана з Russia-Gate, російським хакерським нападом на сервери Демократичної партії США, яке можна навіть порівняти з Уотергейтським скандалом часів Ричарда Ніксона. Драматизм

подій тут передусім полягає у тому, що російські підривні дії поставили піж знак запитання легітимність 45-го президента США, – Дональда Трампа.

Реалії й суперечності «гібридного» світу недостатньо враховують провідні стратегічні й законодавчі документи України, позначені прагненням авторів-розробників цих документів до визначеності, надійних гарантій безпеки. Хоча ці прагнення є цілковито зрозумілими, вони вельми далекі від реалій ХХІ століття, коли знижується практична придатність правил й норм традиційної політики, оскільки йдеться про зростаючу роль неурядових акторів та тісно з ними пов'язаних спецслужб.

Україна гостро потребує якісно нових підходів до ведення зовнішньої й внутрішньої політики, свідченням чого є періодичні викиди енергії неурядових акторів у вигляді «Майданів», трансформація Антитерористичної операції в Операцію Об'єднаних Сил (АТО - в ООС) на четвертому році «гібридної» війни з РФ й т.п., хоча цілковито очевидно є потреба у координації цих «операцій».

Список використаних джерел

1. Clausewitz, Carl. On War / Carl von Clausewitz. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.clausewitz.com/readings/OnWar1873/BK1ch01.html>.
2. Shadlow, Nadia. Peace and war: The space between / Nadia Catherine Schadlow. [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://warontherocks.com/2014/08/peace-and-war-the-space-between>.
3. Манн, Стивен. Теория хаоса и стратегическое мышление / Стивен Манн. // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://chaos.in.ua/story/teoriya-haosa-i-strategicheskoe-myshlenie-stiven-mann>
4. Маліков, Олександр. Павленко, Ростислав. «Керований хаос» – метод стабілізації неоколоніального режиму в Україні: як цього уникнути / О. Маліков, Р. Павленко // Українська Правда. 27.10.2004. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/10/27/3003584/>
5. Кургинян С. Е., Аутеншлюс Б. Р., Гончаров П. С., Громыко Ю. В., Сундиев И. Ю., Овчинский В. С. Постперестройка: Концептуальная модель развития нашего общества, политических партий и общественных организаций. М.: Политиздат, 1990, - 93 с.
6. Chicken Kiev speech // Wikipedia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Chicken_Kiev_speech.
7. Путин В.В. Послание Федеральному Собранию Российской Федерации. 25 апреля 2005 года. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>.
8. State of the Union; Transcript of President Bush's Address on the State of the Union. // The New York Time. Archives. 1992. [Електронний ресурс]– Режим доступу: <https://www.nytimes.com/1992/01/29/us/state-union-transcript-president-bush-s-address-state-union.html>
9. Madsen, Waiden. Soros and His CIA Friends Targeted USSR /Russia in 1987 / Madsen Waiden // Strategic Culture Foundation. Online Journal. 09. 12. 2015. . [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.strategic-culture.org/news/2015/12/09/soros-and-his-cia-friends-targeted-ussr-russia-1987.html>
10. Світова гібридна війна: український фронт. За ред. В.П.Горбуліна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431/>
11. Cormac, Rory. Grey, Richard J. Aldrich. Is the new black: covert action and implausible deniability / Rory Cormac; Richard J. Aldrich. // International Affairs, Volume 94, Issue

- 3, 1 May 2018, Pages 477–494. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://doi.org/10.1093/ia/iyy067>.
12. Plausible deniability // Wikipedia. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Plausible_deniability#cite_note-6.
13. President Obama Speaks to West Point Graduates // Time. May 28, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://time.com/4341783/obamas-commencement-transcript-speech-west-point-2014/>.
14. Каган, Роберт. Сверхдержавы не должны уходить в отставку. Какие обязанности перед миром сохраняются у нашей уставшей страны / Роберт Каган. // ИноСМИ. Ру. 02.06.2014. [Електронний ресурс]– Режим доступу: <https://inosmi.ru/world/20140602/220729620.html>.
15. McClintock, Michael. Instruments of Statecraft: U.S. Guerilla Warfare, Counterinsurgency, and Counterterrorism, 1940-1990 / Michael McClintock. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.statecraft.org/index.html>
16. Sharp Power. Rising Authoritarian Influence. The Report of International Forum for Democratic Studies at the National Endowment for Democracy (NED) / Editors Christopher Walker & Jessica Ludwig. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence-Full-Report.pdf>
17. Walker, Christopher. Ludwig, Jessica. The Meaning of Sharp Power. How Authoritarian States Project Influence / Christopher Walker & Jessica Ludwig. // Foreign Affairs. Snapshot. 17 November 2017. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power>
18. Nye, Joseph S. Jr. Soft Power: The Means to Success in World Politics / Joseph S. Nye, Jr. NY: Public Affairs, 2004. – 175 pp.
19. Най-младший, Джозеф. Как «резкая» сила угрожает мягкой силе / Джозеф Най-младший. // Россия в глобальной политике. 29 января 2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Как-rezkaaya-sila-ugrozhaet-myagkoi-sile-19324>.
20. Summary of The 2018 National Defense Strategy. Sharpening the American Military’s Competitive Edge. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>
21. Strategy, Joint Doctrine Note 1-18, April 25, 2018. Unclassified. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://fas.org/irp/doddir/dod/jdn1_18.pdf.
22. Murphy John. F., Jr. Clandestine operations / Murphy John. F., Jr. // Encyclopedia of Intelligence and Counterintelligence. Armonk, NY. 2005. Vol.1. Pp. 138-139.
23. Murphy, John. F., Jr. Covert action / Murphy John. F., Jr. // Encyclopedia of Intelligence and Counterintelligence. Armonk, NY. 2005. Vol.One. Pp. 178-180.
24. Murphy, John. F. Central Intelligence Agency // Encyclopedia of intelligence and counterintelligence. Volume One / Edited by Rodney P. Carlisle. London and New York: Taylor&Francis Group. 2015. Pp. 112-120.
25. Sadler, Louis R. Central Intelligence Group / Louis R. Sadler // Encyclopedia of intelligence and counterintelligence. Volume One / Edited by Rodney P. Carlisle. London and New York: Taylor&Francis Group. 2015. Pp. 120-121.

26. Mazzetti, Mark. *The way of the knife: the CIA, a secret army, and a war at the ends of the earth* / Mark Mazzetti. Penguin Press, 2013. - 381 pp.
27. Cleaver, Rochelle Marcia. *How does covert action affect terrorism?* / Rochelle Marcia Cleaver // A Master Thesis Submitted to the Faculty of American Public University. Charles Town, WV: American Public University. 2016. – 74 pp.
28. Chomsky, Noam, Edward S. Herman. *The Washington Connection and Third World Fascism* / Noam Chomsky, Herman S. Edward Boston: South End Press, 1979.
29. Note on U.S. Covert Actions // Foreign relations of the United States, 1964–1968, Volume XII, Western Europe. Editor: James E. Miller. General Editor: David S. Patterson / United States Government Printing Office. Washington. 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v12>.

References

1. Clausewitz, Carl. *On War* / Carl von Clausewitz. Available at: <https://www.clausewitz.com/readings/OnWar1873/BK1ch01.html>.
2. Shadlow, Nadia. *Peace and war: The space between* / Nadia Catherine Schadlow. Available at: <https://warontherocks.com/2014/08/peace-and-war-the-space-between>.
3. *Mann S.* (2014) *Teoriya khaosa I strategicheskoe myshlenie* [Theory of Chaos and Strategic Thinking]. Available at: <http://chaos.in.ua/story/teoriya-haosa-i-strategicheskoe-myshlenie-stiven-mann>.
4. *Malikov O., Pavlenko R.* (2014) *Kerovaniy khaos – metod stabilizatsii neokolonialnogo regima v Ukraine* [Guided Chaos – way of stabilization of neocolonial regime in Ukraine]. Available at: <https://www.pravda.com.ua/news/2004/10/27/3003584/>.
5. *Kurginyan S.* (1990) *Postperestroyka. Konceptualnaya model razvitiya nashego obshestva, politicheskikh partiy I obshestvennykh organizatsiy.* [Postperestroyka. Conceptual model of development of our society, political parties and NGOs], *Moscow, Politizdat*, 1990 – 93 p.
6. *Chicken Kiev speech* // Wikipedia. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Chicken_Kiev_speech.
7. *Putin V.* (2005) *Poslanie Federalnomu Sobraniyu Rossiyskoy Federatsii* [Address to Federal Assembly of Russian Federation]. Available at: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>.
8. *State of the Union; Transcript of President Bush's Address on the State of the Union.* // *The New York Times. Archives.* 1992. Available at: <https://www.nytimes.com/1992/01/29/us/state-union-transcript-president-bush-s-address-state-union.html>.
9. *Madsen W.* (2015) *Soros and His CIA Friends Targeted USSR /Russia in 1987* / Madsen Waiden // Strategic Culture Foundation. Online Journal. 09. 12. 2015. Available at: <https://www.strategic-culture.org/news/2015/12/09/soros-and-his-cia-friends-targeted-ussr-russia-1987.html>.
10. *Svitova gibridna viyna: ukrainskiy front.* [World hybrid warfare. Ukrainian domain] Edited by V. Horbulin. Available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431/>.

11. *Cormac R.* (2018) Is the new black: covert action and implausible deniability / Rory Cormac; Richard J. Aldrich. // *International Affairs*, Volume 94, Issue 3, 1 May 2018, Pages 477–494. Available at: <<https://doi.org/10.1093/ia/iyy067>>.
12. Plausible deniability // Wikipedia. Available at: <https://en.wikipedia.org/wiki/Plausible_deniability#cite_note-6>.
13. President Obama Speaks to West Point Graduates. *Time*. May 28, 2014 Available at: <<http://time.com/4341783/obamas-commencement-transcript-speech-west-point-2014/>>.
14. *Kagan R.* (2014) Sverhderzhavy ne dolzhny uhodit v otstavku. Kakie obuazannosti pered mirom sohranyayutsya u nashey stavshey strany. [Superpowers shall not resign. What duties has our country] Available at: <<https://inosmi.ru/world/20140602/220729620.html>>.
15. *McClintock M.* (1990) Instruments of Statecraft: U.S. Guerilla Warfare, Counterinsurgency, and Counterterrorism, 1940-1990 Available at: <<http://www.statecraft.org/index.html>>.
16. Sharp Power. Rising Authoritarian Influence. The Report of International Forum for Democratic Studies at the National Endowment for Democracy (NED) / Editors Christopher Walker & Jessica Ludwig. Available at: <<https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence-Full-Report.pdf>>.
17. *Walker C.* (2017) The Meaning of Sharp Power. How Authoritarian States Project Influence / Christopher Walker & Jessica Ludwig. // *Foreign Affairs*. Snapshot. 17 November 2017. Available at: <<https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power>>.
18. *Nye, Joseph S. Jr.* (2004) *Soft Power: The Means to Success in World Politics* / Joseph S. Nye, Jr. NY: Public Affairs, 2004. – 175 pp.
19. *Nye, Joseph S. Jr.* (2018) Kak rezkaya sila ugrozhaet myagkoy sile. [How sharp power threatens softpower]. Available at: <<http://www.globalaffairs.ru/global-processes/Kak-rezkaya-sila-ugrozhaet-myagkoi-sile-19324>>.
20. Summary of The 2018 National Defense Strategy. Sharpening the American Military's Competitive Edge. Available at: <<https://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>>.
21. Strategy, Joint Doctrine Note 1-18, April 25, 2018. Unclassified. Available at: <https://fas.org/irp/doddir/dod/jdn1_18.pdf>.
22. *Murphy J.* (2005) Clandestine operations / Murphy John. F., Jr. // *Encyclopedia of Intelligence and Counterintelligence*. Armonk, NY. 2005. Vol.1. Pp. 138-139.
23. *Murphy J.* (2005) Covert action / Murphy John. F., Jr. // *Encyclopedia of Intelligence and Counterintelligence*. Armonk, NY. 2005. Vol.One. Pp. 178-180.
24. *Murphy J.* (2005) Central Intelligence Agency // *Encyclopedia of intelligence and counterintelligence*. Volume One / Edited by Rodney P. Carlisle. London and New York: Taylor&Francis Group. 2015. Pp. 112-120.
25. *Sadler L.* (2015) Central Intelligence Group / Louis R. Sadler // *Encyclopedia of intelligence and counterintelligence*. Volume One / Edited by Rodney P. Carlisle. London and New York: Taylor&Francis Group. 2015. Pp. 120-121.
26. *Mazzetti M.* (2013) *The way of the knife: the CIA, a secret army, and a war at the ends of the earth* / Mark Mazzetti. Penguin Press, 2013. - 381 pp.

27. *Cleaver R.* (2016) How does covert action affect terrorism? / Rochelle Marcia Cleaver // A Master Thesis Submitted to the Faculty of American Public University. Charles Town, WV: American Public University. 2016. – 74 pp.
28. *Chomsky N.* (1979), Edward S. Herman. The Washington Connection and Third World Fascism / Noam Chomsky, Herman S. Edward Boston: South End Press, 1979. – 441 p.
29. Note on U.S. Covert Actions // Foreign relations of the United States, 1964–1968, Volume XII, Western Europe. Editor: James E. Miller. General Editor: David S. Patterson / United States Government Printing Office. Washington. 2001 Available at: <<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v12>>.